

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРИСТИКИ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.1>
УДК 316.323.72:316.422(477)

Тетяна БЕВЗ

доктор історичних наук, професор
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України

ORCID: 0000-0002-0129-1925
Email: tetanabevz@gmail.com

СОЛІДАРНІСТЬ ЯК РЕСУРС ВІДНОВЛЕННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. Стаття досліджує феномен суспільної солідарності як критично важливого соціального та ціннісного ресурсу для післявоєнної відбудови та стабілізації України. Наголошується, що процес відновлення є не лише технічним чи економічним, а передусім соціальним і ціннісним викликом, що вимагає зміцнення інфраструктури довіри та спільної відповідальності.

Проаналізовано ключові теоретичні підходи до солідарності – від функціоналізму (Е. Дюркгайм, Т. Парсонс) та критичної теорії (Ю. Габермас) до концепцій соціального капіталу (Р. Патнем) і мережевого суспільства (М. Кастельс). Виокремлено необхідність переходу від бондингу (внутрішньогрупових зв'язків) до бріджингу (горизонтальних зв'язків між різними групами) для забезпечення інклюзивного відновлення.

Емпірична частина статті фокусується на двох ключових сферах прояву активної солідарності: волонтерському русі та реінтеграції ветеранів. Встановлено, що волонтерство є найпотужнішим проявом горизонтальної солідарності, що демонструє добровільність, безоплатність та суспільну користь, причому значну частину волонтерів становлять внутрішньо переміщені особи, що свідчить про унікальну модель взаємної інтеграції. Водночас, реінтеграція ветеранів визнана громадським сектором ключовим суспільним викликом (Chatham House, 2024), що перетворює солідарність на ресурс суспільного зцілення та колективного переосмислення досвіду.

Зроблено висновок про те, що «мобілізаційна солідарність» воєнного часу, що підтримувала стійкість, має бути трансформована в інституціоналізовану «відбудовчу» солідарність, щоб подолати ризики соціальної диференціації та негативізму у відносинах між суспільством і державою. Солідарність стає не просто реакцією на кризу, а цінністю нового суспільного договору, який забезпечить людиноцентричне, інклюзивне та стале відновлення України.

Ключові слова: солідарність, відновлення, відбудова, соціальний капітал, волонтерство, реінтеграція ветеранів, суспільна згуртованість, мережева солідарність, Україна.

Tetiana BEVZ

Doctor of Historical Sciences, Professor
Chief Researcher of the I.F. Kuras Institute of Political
and Ethno-National Studies of the NAS of Ukraine

SOLIDARITY AS A RESOURCE FOR RECOVERY: THEORETICAL APPROACHES AND THE UKRAINIAN EXPERIENCE

Abstract. This article explores the phenomenon of social solidarity as a critically important social and value-based resource for Ukraine's post-war reconstruction and stabilization. It emphasizes that the recovery process is not merely technical or economic but primarily a social and value-based challenge requiring the strengthening of trust infrastructure and shared responsibility.

The study analyzes key theoretical approaches to solidarity – ranging from functionalism (É. Durkheim, T. Parsons) and critical theory (J. Habermas) to the concepts of social capital (R. Putnam) and the network society (M. Castells). The authors highlight the necessity of transition from bonding (intra-group ties) to bridging (horizontal ties between different groups) to ensure inclusive recovery.

The empirical section focuses on two key manifestations of active solidarity: the volunteer movement and veteran reintegration. It is established that volunteering is the most powerful expression of horizontal solidarity, demonstrating willingness, gratuitousness, and social utility. A significant share of volunteers are internally displaced persons (IDPs), pointing to a unique model of mutual integration. Concurrently, veteran reintegration is recognized by the civil sector as the key societal challenge (Chatham House, 2024), transforming solidarity into a resource for social healing and collective reframing of the war experience.

The article concludes that the wartime "mobilization solidarity," which sustained resilience, must be transformed into institutionalized "reconstruction solidarity" to overcome risks of social differentiation and negativism in relations between society and the state. Solidarity ceases to be merely a reaction to crisis and becomes a value of a new social contract that will ensure Ukraine's human-centric, inclusive, and sustainable recovery.

Keywords: *solidarity, recovery, reconstruction, social capital, volunteering, veteran reintegration, social cohesion, network solidarity, Ukraine.*

Постановка проблеми. Післявоєнна відбудова України постає не лише як технічний чи економічний процес, а передусім як соціальний і ціннісний виклик і потребує не тільки відновлення інфраструктури, а й зміцнення людських зв'язків, довіри, спільної відповідальності та консолідації суспільства. Україна нині стикається з викликами згуртованості громадян, подолання травматичного досвіду та формування нових соціальних зв'язків. Дослідження суспільної солідарності в цей період є критично важливим, оскільки вона стає запорукою ефективного відновлення, запобігання соціальним конфліктам і забезпечення стійкості державних інституцій. Вивчення механізмів формування та трансформації солідарності дозволить не лише зрозуміти її роль у відбудові країни, а й сприятиме розробці стратегій соціальної політики.

Наголошу, що солідарність – це не лише прояв людської емпатії у часи кризи. У європейській традиції вона є цінністю політичної культури й структурним елементом урядування й лежить в основі взаємодії громадян із державою та громадами між собою, будуючи інфраструктуру довіри. Це принцип спільної відповідальності: за спільний добробут, за рішення, за результати політик. Установчі документи Європейського Союзу, зокрема Лісабонський договір, визнають солідарність як одну з фундаментальних цінностей ЄС. Політика згуртованості (cohesion policy) – це фінансування проєктів, які сприяють рівному розвитку регіонів, соціальній згуртованості, міжрегіональній співпраці. Європа має величезний досвід запровадження моделей солідарності в різних країнах. Для України важливо, щоб європейські кейси адаптували до українських реалій, але не скопіювати, адже потрібна українська модель, побудована на довірі й горизонтальному партнерстві.

Метою цієї роботи є дослідити солідарність як політичну і соціальну категорію, що лежить в основі врядування, простежити її роль у зміцненні демократичних інститутів та формуванні партнерських моделей співпраці між державою, громадами та громадянським суспільством в умовах війни та післявоєнної трансформації.

Аналіз наукових публікацій. Тема солідарності перебуває у фокусі досліджень багатьох науковців, у тому числі і науковців Національної академії наук України. Зокрема, у науково-аналітичній доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України «Суспільна солідарність

в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення» [9] аналізується стан суспільної солідарності в Україні у його морально-психологічних проявах, насамперед таких як гуманістичні цінності і довіра, оцінюється роль найбільш впливових суспільних акторів у солідаризації країни, розглядаються перспективи втілення ідеї солідарного суспільства в українській державі.

Цінною для нашого дослідження була також монографія співробітників Інституту «Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни» [10], у якій проаналізовано стан єдності українського суспільства на основі концептуалізації феномену солідарності, у т. ч. у його суспільно-політичному прояві. Розглянуто значення суспільно-політичної солідарності для національної стійкості країни, оцінено її рівень в умовах національних випробувань, в т. ч. залежно від розвитку воєнної ситуації. Проаналізовано роль таких факторів солідаризації українців, як діяльність державно-політичних інститутів, національної еліти, організацій громадянського суспільства, народної самоорганізації.

Інститут соціології НАН України виконував науково-дослідну роботу за конкурсною тематикою НАН України «Соціологічні дослідження потенціалу солідарних суспільних взаємодій» у рамках цільового міждисциплінарного наукового проєкту «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження і відтворення солідарного соціального потенціалу у повоєнному розвитку країни». За результатами роботи було проведено круглий стіл, на якому відбулося експертне обговорення проблематики солідарності та солідаризації українського суспільства у період повномасштабної війни, окреслено потенційні ризики та лінії соціального розколу суспільства, а також обговорено перспектив збереження солідарного соціального потенціалу [5, с.165–206]. Солідарність як якість соціальних взаємин та солідаризацію як процес її досягнення варто розглядати у двох головних вимірах: вертикальному (відносини між громадянами та державою) і горизонтальному (відносини між самими громадянами) [5, с.166.]

У доповіді В. Степаненка «Соціологічні дослідження поточного стану та динаміки солідарних суспільних взаємодій під час війни» [7] обґрунтовується необхідність розвитку національно-громадянської моделі солідаризації у воєнний та повоєнний періоди. Представлені результати дослідження дозволяють зафіксувати особливості воєнного досвіду солідарності,

зокрема посилення патерналістських очікувань та ризику соціальних напружень, що становить важливу основу для вивчення трансформації суспільної солідарності в умовах відбудови країни.

Вартує уваги збірка „Стойкість і солідарність. Українське суспільство перед викликами війни”, яка видана Фондацією імені Стефана Баторія та міжнародного фонду «Відродження» у Варшаві і складається з текстів українських експертів та інтерв'ю з українськими громадськими активістами та є спробою описати та пояснити механізми функціонування українського громадянського суспільства, яке добре справляється з найскладнішими викликами реальності та демонструє здатність до самоорганізації, солідарності й мобілізації в умовах повномасштабної війни.

У березні 2025 р. відбулася українсько-польська науково-практична конференція «Соціальна стійкість та солідарність під час війни: досвід України та Польщі», присвячена темі соціальної стійкості та солідарності під час війни та у повоєнний період [12]. Учасники з обох країн окреслили широкий спектр проблем: від цивілізаційного значення національної стійкості та психологічних вимірів «волі до боротьби» до соціальних розмежувань, що впливають на процеси солідаризації. В обговореннях наголошувалося на ролі громадянського суспільства, соціально-економічних чинників стійкості, історичних метаморфозах ідей «Солідарності», динаміці ставлення до біженців, а також на ризиках, пов'язаних із корупцією. Особлива увага приділялася взаємодії академічної соціології та емпіричних досліджень у період війни [12]. Такий діалог підкреслив необхідність осмислення й розвитку досвіду суспільної солідарності обох країн, що є особливо актуальним для відбудови у повоєнній перспективі.

Український досвід війни має унікальні риси: поєднання горизонтальної (волонтерської, громадської) та вертикальної (державної) солідарності; активне залучення діаспори до процесів відновлення; перетворення кризової мобілізації населення на довготривалі форми суспільного єднання. Адже суспільна солідарність є одним із фундаментальних чинників, що забезпечують єдність, стійкість і мобілізацію нації в умовах кризи. Війна як екстремальний соціальний злам радикально змінює природу зв'язків між людьми, розширює горизонти взаємодопомоги, водночас оголюючи приховані лінії розмежування. Саме в такі періоди формується нова якість солідарності – не лише як емоційної реакції, а як механізму колективної відповідальності та дії.

Сукупність емпіричних даних дозволяє окреслити ключові індикатори солідарності: рівень міжособистісної довіри, готовність до взаємодопомоги, участь у громадянських ініціативах і ставлення до вразливих груп та сформувати підґрунтя для багатовимірного аналізу трансформації солідарності в умовах відбудови країни.

Теоретичні підходи до розуміння суспільної солідарності. Суспільна солідарність є складним і багаторівневим явищем, що перебуває на перетині

соціології, політичної науки, культурології та психології. Варто зупинитися на аналізі ключових концепцій, які дозволяють зрозуміти природу, функції й динаміку солідарності в суспільстві, особливо в контексті криз і відновлення. Незважаючи, на свою вагомість як соціальної концепції та її всюдисущість у сучасній публічній арені, солідарність рідко була об'єктом детально розробленої теорії [13, р.3]. Цю думку підтверджував і Джон Ролз, який писав, що «порівняно зі свободою та рівністю, ідея братерства* займала менше місце в теорії демократії» [19, р. 90]. Натомість, Ейвері Колерс зазначав, що «відсутність філософського інтересу до теоретизування солідарності є дивною, оскільки, по-перше, солідарність є суттєвою, а іноді й єдиною зброєю всієї популярної політики та рухів за справедливість...» [16]. Ця думка повертає увагу до парадоксу: у реальній політичній та соціальній боротьбі солідарність часто виступає головним чинником успіху, але у теорії вона залишається відносно малодослідженою. Йдеться не лише про моральну якість чи емоційний стан, а про стратегічний ресурс – здатність різних людей гуртуватися навколо спільної мети, підтримувати одне одного і діяти як єдине ціле, особливо коли інші засоби впливу (економічні, політичні, юридичні) обмежені чи недоступні. Історія робітничих страйків, руху за громадянські права, антиколоніальних та феміністичних кампаній демонструє, що без солідарності вони не мали б шансів на успіх.

Якщо поглянути на цю тезу крізь призму українського досвіду, стає очевидно: післявоєнний період стане тестом на здатність зберегти й переосмислити солідарність. Під час війни вона була «єдиною зброєю» мільйонів українців – від військових і волонтерів до громадян, які підтримували одне одного у найскладніших обставинах. У мирний час, коли зникне гостре відчуття спільної загрози, ця згуртованість може ослабнути під тиском політичної конкуренції, економічних труднощів і соціальної нерівності. Тому теоретичне та практичне осмислення механізмів солідарності – її формування, підтримки та оновлення – стає одним із ключових завдань, без якого успішна відбудова країни буде під загрозою. Адже, як зазначав Андреа Санджовані, солідарність вимагає спільних дій зі спільною долею, ризиками та цілями [20]. Понад те, він стверджував, що вимога соціальної справедливості часто формулюється як вимога солідарності.

У післявоєнному контексті, коли суспільство переходить від виживання до відбудови, солідарність зазнає нової трансформації. Вона має адаптуватися до нових викликів: відновлення інфраструктури, інтеграція ветеранів, робота з травмою, подолання втоми, розбудова довіри. Тому постає потреба в осмисленні: як саме змінюються типи та прояви солідар-

* У термінології Роулза «братерство» також означає «солідарність» [16, с. 2].

ності – від довоєнного стану через воєнну мобілізацію до етапу мирного відновлення.

Вважаємо за необхідність проаналізувати еволюції суспільної солідарності, ґрунтуючись на теоретичних моделях, емпіричних прикладах та зарубіжному досвіді. Такий підхід дозволяє не лише зрозуміти глибинні механізми суспільного згуртування, а й сформулювати уявлення про можливі стратегії його підтримки в умовах довготривалої реконструкції країни.

У свій час Еміль Дюркгайм у роботі «Поділ суспільної праці» визначив два типи солідарності: 1) механічна солідарність – характерна для традиційних, гомогенних спільнот, яка ґрунтується на подібності, загальних віруваннях, спільних ритуалах; 2) органічна солідарність – виникає в складних, диференційованих суспільствах і базується на взаємозалежності, розподілі праці, кооперації. У контексті дослідження повоєнної відбудови актуальною буде саме органічна солідарність як форма взаємозалежності різних соціальних груп у спільній справі реконструкції країни.

Як частину інтегративної функції соціальної системи розглядав солідарність Талкотт Парсонс, стверджуючи, що через спільні цінності, норми та інститути суспільство підтримує стабільність та цілісність. У період післявоєнного відновлення важливою стає ціннісна солідарність, яка може формуватися навколо образу спільного блага: миру, безпеки, гідного життя.

Автор теорії соціального капіталу і символічної влади П'єр Бурдьє доводив, що солідарність може не тільки об'єднувати, а й репродукувати соціальні ієрархії. Важливо враховувати, хто формує дискурс солідарності, чиї інтереси він відображає.

У працях Герберта Маркузе та Юргена Габермаса солідарність постає не лише як продукт функціонування соціальної системи, а як результат критичної рефлексії та комунікативної дії. У підході Герберта Маркузе це означає, що солідарність не зводиться до механічної інтеграції людей у суспільні структури, а формується через усвідомлене ставлення до спільних цінностей та здатність критично оцінювати існуючі умови. У теорії комунікативної дії Юргена Габермаса солідарність виникає у процесі раціонального, ненасильницького діалогу, в якому учасники взаємно визнають одне одного як рівноправних і готових до спільного вироблення рішень.

З цієї перспективи післявоєнна солідарність не може розглядатися як автоматичний наслідок пережитого досвіду війни. Хоча спільна боротьба створює потужний емоційний фундамент, його збереження і розвиток потребують перемовлення (renegotiation) суспільних угод і норм, переосмислення пріоритетів та ідентичностей, а також вироблення нових форм легітимності. Йдеться про те, що легітимність післявоєнного суспільного порядку має спиратися не лише на пам'ять про спільний опір, а й на здатність гарантувати справедливий розподіл ресурсів, інклюзивність політичних процесів і відкритість публічного діалогу.

Отже, відповідно до позиції Герберта Маркузе та Юргена Габермаса, збереження солідарності у мирний час вимагає активної комунікативної взаємодії, у якій соціальні групи здатні спільно конструювати смисли, погоджувати норми та підтримувати їх у дії через постійне публічне обговорення та взаємний контроль.

Роберт Патнем у праці "Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community" (2000) виокремив два типи соціального капіталу: бондинг (bonding): зв'язки в межах однорідної групи – "свої для своїх". Бريدжинг (bridging): горизонтальні зв'язки між різними групами – "містки солідарності". У відбудовчий період особливо важливе формування "бриджингу" – між переселенцями й місцевими, між ветеранами та цивільними, між містами і громадами.

У концепції суспільства ризику Ульріха Бека сучасний світ визначається зростанням глобальних загроз, які не можна вирішити виключно локальними зусиллями – це війни, екологічні катастрофи, пандемії, економічні кризи. Такі виклики долають традиційні кордони націй, класів чи культур, і саме тому вони потребують нових форм солідарності, що виходять за рамки класичної державної або інституційної моделі.

Мануель Кастельс, у свою чергу, акцентував на феномені мережевого суспільства, де солідарність дедалі частіше набуває мережевих форм. Йдеться про гнучкі, горизонтальні структури, які можуть швидко формуватися, самоорганізовуватися й діяти через цифрові комунікаційні платформи [14]. Така мережева солідарність має кілька відмінних рис: децентралізованість (відсутність єдиного центру управління, здатність груп діяти автономно, але узгоджено); швидкість мобілізації (завдяки соціальним мережам, месенджерам, онлайн-сервісам); прозорість і підзвітність (публічний збір коштів, онлайн-звіти, відкриті канали комунікації).

Український досвід повномасштабної війни є яскравою ілюстрацією сили такої горизонтальної мобілізації. Волонтерські ініціативи, краудфандингові кампанії, координаційні чати, платформи для донатів та закупівлі обладнання для фронту, онлайн-пункти допомоги переселенцям – усе це приклади того, як цифрова самоорганізація дозволила швидко і ефективно реагувати на критичні виклики. Цей феномен показує, що в умовах суспільства ризику солідарність перестає бути лише емоційним відгуком і перетворюється на технологічно підтримувану, структуровану практику колективної дії.

Аксель Хоннет (Honneth) та Еммануель Левінас розглядають солідарність як моральну практику. Солідарність – не лише соціальна структура, а етичний акт визнання іншого. Це не просто дія "разом", а вияв гідності, співпереживання, моральної відповідальності. У післявоєнний період саме етична солідарність здатна зшивати травмовані спільноти, ставати основою для діалогу, примирення та зцілення.

Робін Чжен у статті «Переосмислення солідарності як сили низу» стверджував, що солідарність – це багатогранна річ. Немає сумніву,

що солідарність передбачає певну єдність, згуртованість або координацію – певну форму *спільності*. Але солідарність по-різному розуміється як почуття, настрої чи схильність; як тип дії; як стосунки; або як схема соціальних домовленостей. Це приклади того, що я називатиму «морально-реляційними» концепціями солідарності [21, р.894].

З морального погляду, солідарність можна сприймати як позитивне ставлення, яке поєднує такі чесноти, як співвідповідальність, підтримка, довіра та готовність до самопожертви. Ханна Арендт [1] підкреслювала, що солідарність виникає не з абстрактного «вищого» принципу, а з конкретного досвіду людських страждань і спільного реагування на них. Такий досвід формує «спільноти інтересів» – групи, об'єднані не за ідентичністю чи походженням, а за усвідомленою взаємною відповідальністю.

Український досвід війни є наочним прикладом поєднання моральної основи солідарності (емпатія, взаємна підтримка, готовність допомагати незнайомим людям) з новими технологічними інструментами її реалізації (онлайн-координація, краудфандинг, цифрові волонтерські мережі). У такий спосіб первинний етичний імпульс, про який писала Ханна Арендт, трансформується у структуровану та стійку форму колективної дії, здатну ефективно реагувати на виклики сучасності.

Отже, теоретичний аналіз розкриває суспільну солідарність як складний, багатовимірний і стратегічний ресурс (а не лише емоційний стан), що є ключовим для подолання криз та успішної післявоєнної відбудови.

Таблиця 1. Теоретичні підходи до суспільної солідарності

Теоретик	Підхід	Основна ідея	Типи солідарності	Значення для відбудови після війни
Еміль Дюркгайм	Функціоналізм	Солідарність – основа соціальної єдності	Механічна (традиційна, через подібність). Органічна (сучасна, через взаємозалежність)	Формування кооперації між різними групами суспільства
Талкотт Парсонс	структурно-функціональний підхід	Інтеграція через спільні цінності та норми	Інституційна, нормативна	Відновлення суспільної стабільності та легітимності
П'єр Бурдьє	критичний підхід	Солідарність може зміцнювати ієрархії	Символічна, елітна, підконтрольна	Аналіз дискурсу: хто «має право» формувати солідарність
Роберт Патнем	соціальний капітал	Солідарність як мережевий ресурс	Bonding (усередині групи) Bridging (між різними групами)	Розвиток довіри, громадянського суспільства, діалогу
Ульріх Бек, Мануель Кастельс	Солідарність у суспільствах ризику	Солідарність у суспільстві ризику, глобальних викликів	Цифрова, мережева, мобілізаційна	Волонтерство, самоорганізація, децентралізовані ініціативи
Аксель Хоннет, Еммануель Левінас	(етико-філософський підхід)	Солідарність як визнання і співпереживання	Моральна, етична	Лікування травм, примирення, відновлення гідності

Джерело: Таблиця підготовлена самостійно.

Для розуміння рівня єдності українського суспільства ключовим є самооцінка громадянами власних поглядів у контексті загальнонаціонального консенсусу. Зокрема, при оцінці таких важливих питань, як справедливість мобілізації, дії влади щодо енергопостачання, фінансування ЗСУ, необхідність повернення громадян з-за кордону та підтримка декомунізації, найвище відчуття суспільної згоди (консенсусу) було зафіксовано саме щодо мобілізації. Так, 77,5% респондентів переконані, що більшість у суспільстві поділяє їхню думку із цього питання [11].

Представниця УВКБ ООН в Україні Кароліна Ліндхольм Біллінг у червні 2025 року зазначала, що «упродовж понад 1 200 днів повномасштабної війни я спостерігаю в українцях дві дивовижні риси, які можна назвати "суперсилою": гостинність і солідарність, що під час цієї жорстокої війни переросли в єдність і згуртованість» [6]. Понад те, «непохитність і рішучість українців, а також сила їхньої гостинності, солідарності та єдності є надійним фундаментом вільної, успішної та незламної нації» [6].

У межах аналізу феномену солідарності в умовах воєнного та післявоєнного відновлення України доцільним на нашу думку, є зосередження уваги на двох взаємопов'язаних сферах – волонтерстві та реінтеграції ветеранів. Такий вибір зумовлений кількома ключовими причинами. По-перше, волонтерський рух став однією з найяскравіших форм суспільної самоорганізації в сучасній Україні. Від початку російської агресії волонтерство перетворилося на масовий прояв горизонтальної солідарності, що об'єднав громадян незалежно від соціального статусу, професії чи місця проживання. Саме через волонтерські практики формується унікальна культура взаємодопомоги, довіри й громадянської відповідальності – базові риси соціальної згуртованості.

По-друге, тема ветеранів безпосередньо пов'язана з перспективою національного відновлення. Повернення військовослужбовців до мирного життя є не лише соціальним викликом, а й нагодою для переосмислення колективної ідентичності. Реінтеграція ветеранів показує, наскільки суспільство готове до практичного втілення солідарності – через створення підтримувальних спільнот, програм психосоціальної адаптації, можливостей для працевлаштування та участі в громадському житті.

По-третє, саме ці дві сфери – волонтерство і ветеранський рух – репрезентують активну, а не пасивну солідарність, тобто таку, що ґрунтується на дії, відповідальності та участі. Вони є прикладами того, як суспільна солідарність перетворюється на конкретні механізми соціальної трансформації та відновлення. Отже, фокус на волонтерстві та ветеранському досвіді дозволяє найповніше виявити, як солідарність функціонує в українських реаліях – не як абстрактне поняття, а як практичний ресурс виживання, опору та відбудови держави.

Наголошу, що серед показників емпіричного вимірювання соціальної згуртованості, насамперед,

називають волонтерство та пожертви. Волонтерська діяльність в Україні є найпотужнішим проявом солідарності, оскільки вона ґрунтується на трьох взаємопов'язаних характеристиках, що формують спільну відповідальність за суспільне благо: добровільність (вияв ціннісної солідарності); безоплатність (вияв некомерційної солідарності); суспільна користь (вияв діяльнісної солідарності) [3]. Станом на кінець листопада 2024 року в реєстрі волонтерів зафіксовано 10 454 осіб, а упродовж року, за даними Державної податкової служби, реєстр розширився у 1,5 раза [3]. «Найбільше волонтерів зареєстровано в Харківській і Київській областях. Водночас українці навіть без реєстрації продовжують збирати допомогу на банки: цьогоріч вже майже 40 млрд грн. Це у 1,4 раза більше, аніж торік. 410 грн – середня сума донату на банки» [2].

З лютого 2022 року до волонтерської мережі "Карітас" приєдналося понад 10 тисяч осіб (10 135 волонтерів), що свідчить про безпрецедентний масштаб громадянської солідарності. Майже половина з них, 42% (4 544 особи), є постійними волонтерами, які долучалися до активностей більше чотирьох разів, що підкреслює високу відданість та сталість солідарної роботи [3]. Примітно, що 32% волонтерського складу становлять внутрішньо переміщені особи (ВПО), що відображає унікальну модель взаємної підтримки та реінтеграції через активну допомогу.

Різноманітні громадські ініціативи відіграють критичну роль у солідарній підтримці під час війни. Такі рухи та організації, як Волонтерський рух і Мистецька сотня «Гайдамаки», виявилися незамінними, надаючи допомогу біженцям, іншим постраждалим від війни, а також підтримуючи військових і цивільне населення у зоні бойових дій. Паралельно, Громадська організація «Інша освіта», чия основна місія полягає у культурній освіті, переорієнтувала свої зусилля на захист культурної інфраструктури у своєму регіоні. Водночас, Благодійний фонд «Рокада» використовує свій багаторічний досвід роботи з шукачами притулку для інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Це досягається шляхом створення місцевих рад ВПО у всій країні, що забезпечує краще представлення їхніх інтересів та потреб [18].

Благодійний фонд «Реалізації ідей», заснований у Луганську, після повномасштабного вторгнення релокувався до Дніпра і швидко переорієнтував діяльність з розвитку підприємництва на гуманітарну та реінтеграційну допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО). Як приклад активної солідарності, у червні 2022 року, за підтримки ПРООН, було відкрито Волонтерський центр «Луганщина – це Україна». Центр надає комплексну багатовекторну підтримку понад 13 000 постраждалих, включаючи тренінги з безпеки для дітей-біженців та економічну підтримку (допомога малому бізнесу у відновленні фінансування та сприяння адаптації осіб, які втратили роботу) [15]. Цей кейс демонструє, як громадська ініціатива трансформується у

ключовий механізм суспільної стійкості та практичної солідарності.

Одним із ключових напрямів відновлення українського суспільства після завершення війни стає питання реінтеграції ветеранів. Громадські групи у всій країні вважають, що повернення захисників і захисниць до мирного життя є не лише моральним обов'язком держави, а й однією з головних передумов для зміцнення суспільної згуртованості, економічного зростання та формування відновлення, орієнтованого на людину. Така реінтеграція передбачає не лише соціальні гарантії, а й створення можливостей для самореалізації, працевлаштування, психологічної підтримки та участі ветеранів у громадському житті.

За офіційними даними, на початку лютого 2024 року державний реєстр включав близько 900 тисяч ветеранів, однак експерти прогнозують, що після завершення війни ця цифра може зрости до чотирьох мільйонів осіб [17]. Це означає, що практично кожна українська родина матиме безпосередній досвід контакту з людьми, які пройшли через фронт. У цьому контексті феномен солідарності набуває нового виміру – він перетворюється на ресурс суспільного зцілення, взаємопідтримки та колективного переосмислення досвіду війни.

Саме тому вітчизняний досвід формування ветеранських спільнот, волонтерських ініціатив і локальних проєктів соціальної підтримки може розглядатися як приклад практичного втілення солідарності в умовах постконфліктного суспільства. Українська модель соціальної взаємопідтримки демонструє, як горизонтальні зв'язки між громадянами, громадами та інституціями здатні стати фундаментом для сталого розвитку й відновлення держави.

Важливим емпіричним підтвердженням ролі солідарності в процесі відновлення України є результати опитування, проведеного Chatham House у травні 2024 р. [17]. Дослідження мало на меті відстежити тенденції залучення громадянського суспільства до процесів відбудови для підготовки до Конференції з відновлення України (URC), яка відбулася в Берліні 11–12 червня 2024 р.

Згідно з отриманими даними, громадські організації визначили низку ключових суспільних викликів, серед яких реінтеграція ветеранів посіла перше місце [17]. Під цим мається на увазі комплекс завдань – від забезпечення протезами та створення робочих місць до надання психосоціальної підтримки та сприяння поверненню військовослужбовців до мирного життя. Далі серед пріоритетів респонденти назвали зміцнення єдності в країні навколо спільної стратегії перемоги, підтримку дітей і молоді воєнного часу в доступі до якісної освіти, подолання демографічної кризи, розвиток воєнно-адаптованої економіки та реінтеграцію внутрішньо переміщених осіб [17].

Результати опитування засвідчують, що незважаючи на триваючу виснажливу війну, українське громадянське суспільство залишається надзви-

чайно активним. Майже 80 % опитаних організацій повідомили, що вже беруть участь у ініціативах з відновлення на національному або регіональному рівнях, а рівень такої активності зріс на 21 % порівняно з 2022 р. [17]. Найбільш поширеними напрямками діяльності стали підтримка внутрішньо переміщених осіб, допомога дітям, постраждалим від війни, людям з інвалідністю, людям похилого віку та жінкам, включно з ветеранами-жінками [17].

Варто відзначити, що сфера психічного здоров'я стала однією з найдинамічніших: частка організацій, які надають психологічну підтримку різним групам населення, зросла з 27 % у 2022 р. до 48 % у 2024 р. [17]. Цей факт підтверджує, що суспільство не лише реагує на наслідки війни, а й формує структури солідарності, які допомагають колективному відновленню.

Загалом опитування підтвердило, що українське громадянське суспільство сприймає себе ключовим носієм соціальної згуртованості та внутрішньої стійкості, а ці риси – вважає – є головними передумовами здатності держави витримати війну [17]. Саме ця внутрішня солідарність розглядається організаціями як фактор, що посилює довіру міжнародних партнерів і може сприяти мобілізації зовнішньої підтримки.

В умовах тривалої війни українське суспільство продемонструвало феноменальну здатність до самоорганізації, мобілізації та взаємної підтримки, що дало підстави говорити про унікальний тип суспільної солідарності, який поєднує горизонтальні (волонтерські, громадські) та вертикальні (державні) форми єднання. На думку С. Дембіцького стан «вертикальної» солідаризації тобто взаємовідносин між суспільством і державою – зазнав помітних трансформацій, проходячи кілька етапів: період звичного соціально-політичного негативізму (2021 р.); період національного піднесення (2022 р.); етап зворотної трансформації (2023 р.); період соціально-політичного негативізму воєнного часу (2024 р.) [4]. З огляду на загальні настанови щодо оцінки ефективності функціонування державних інституцій, нинішній етап соціально-політичного негативізму воєнного часу практично не відрізняється від стану соціально-політичного негативізму, зафіксованого у 2021 р.

Уже у 2023 році почали спостерігатися реверсні процеси не лише у сфері «вертикальної» солідаризації, але й у динаміці «горизонтальної» – тобто соціальної та політичної згуртованості українського суспільства. Виявилися чіткі тенденції соціальної і політичної диференціації, посилення напруженості у взаєминах між окремими соціальними групами [8]. Почали окреслюватися лінії потенційних соціальних розколів – зокрема між громадянами, які виїхали за кордон, і тими, хто залишився в Україні; між військовослужбовцями та ветеранами, з одного боку, і представниками тилових сфер – з іншого. Додатковим чинником напруженості стали процеси, пов'язані з мобілізацією.

Підсумовуючи зазначимо, що суспільна солідарність у сучасній Україні є не лише наслідком війни, а й стратегічним ресурсом майбутнього післявоєнного розвитку країни. Досвід повномасштабного вторгнення продемонстрував, що саме завдяки горизонтальним мережам взаємодопомоги, волонтерству та довірі між громадянами стало можливим зберегти стійкість суспільства. Ця «мобілізаційна солідарність» у мирний час має перейти в «відбудовчу» – тобто інституціоналізовану, засновану на партнерстві між громадянським суспільством, державою та бізнесом.

Теоретичний аналіз показує, що солідарність має багатовимірну природу – від етичної до структурної і мережевої. В українських реаліях вона поєднує моральні, комунікативні та технологічні виміри, стаючи основою для формування нової моделі суспільної взаємодії.

Виклики післявоєнного періоду – соціальна нерівність, втома, недовіра, ризик розчарування – вимагають переосмислення солідарності як постійного процесу, що підтримується через діалог, участь і спільну дію. Лише поєднання моральної, політичної й інституційної солідарності здатне забезпечити тривку основу для відбудови держави, інтеграції ветеранів, лікування суспільних травм і розвитку демократичної культури.

Отже, солідарність у сучасній Україні постає не лише як морально-ціннісна категорія, а як дієвий соціальний ресурс відновлення. Її практичний вимір реалізується у взаємодії волонтерських об'єднань, ветеранських спільнот, місцевих громад, які спільно формують багаторівневу інфраструктуру суспільної стійкості, засновану на довірі, горизонтальній взаємодії та спільній відповідальності. Український досвід засвідчує, що соціальна стійкість і відновлення держави є безпосереднім результатом колективної солідарної дії громадян, а не лише функцією інституційної спроможності чи зовнішньої підтримки.

1. Арентдт Х. Про революцію. 1965. URL: <https://timur0.livejournal.com/236590.html>
2. Вишневський І. Реєстр волонтерів у 2024 році зріс у 1,5 раза: скільки «офіційних» волонтерів в Україні. URL: <https://dev.ua/news/reiestr-volonteriv-u-2024-rotsi-zris-u-15-razy-silky-ofitsiinykh-volonteriv-v-ukraini-1733389670#:~:text=2024%2C%2011:25>
3. Волонтерство – це мова серця! URL: <https://caritas.ua/volonterstvo/>
4. Дембіцький С. Вертикальна солідаризація в українському суспільстві: оцінки населенням функціонування держави. *Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу»*. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. (4). С. 176.
5. Круглий стіл «Солідаризація українського суспільства у війні та перспективи збереження солідарного соціального потенціалу». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2024. (4).
6. Ліндхольм Біллінг К. Уроки єдності: як солідарність допомагає Україні впоратися з викликами війни. 20.06.2025. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/06/20/7517359/>
7. Степаненко В. Соціологічні дослідження поточного стану та динаміки солідарних суспільних взаємодій під час війни. *Вісник НАН України*. 2025. 5. С. 45–53. URL: file:///C:/Users/Asus/Downloads/Visn_5-2025+8_Step-1.pdf
8. Степаненко В. Стан та динаміка солідарних суспільних взаємодій під час війни. URL: <https://nas.gov.ua/storage/editor/files/stepanenko1-vistup-solidarnist-50325.pdf>
9. Суспільна солідарність в Україні: проблеми і політичні засоби їх вирішення. *Аналітична доповідь*. За ред. О.М. Майбороди. Київ: ІПіЕнд ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012.
10. Суспільно-політична солідарність в Україні в умовах війни: монографія. За ред. академіка НАН України О.О. Рафальського, чл.-кор. НАН України О.М. Майбороди. Київ: ІПіЕнд ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2024.
11. Суспільство, трансформоване війною: аналіт. доп. / [Потапенко В., Павленко І., Тищенко Ю., Здіюрук С., Токман В., Іжак О., Каплан Ю., Валюшко І., Макаров Г., Даниляк О., Михайлова О., Валевський О., Лісогор Л., Малярєвський Є., Бараннік В., Двігун А.]. Київ: НІСД, 2025. 79 с. С. 28. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-05/analit_dop_suspilstvo_transform_viynoyu_na-sayt_final-pravki_13_05_25.pdf
12. Україно-польська науково-практична конференція «Соціальна стійкість та солідарність під час війни: досвід України та Польщі». (2025, Березень 21–22). Інститут соціології НАН України. URL: https://isnasu.org.ua/news/news_item.php?id=ukrain-o-polska-konferenciya-socialna-stijkist-i-solidarnist
13. Bayertz K. Four uses of "solidarity". In K. Bayertz (Ed.). *Solidarity*. 1999. Pp. 3–28.
14. Castells M. *Communication Power*. Oxford University Press, 2013. 624 p.
15. Kaidash V. Solidarity in times of war: A Ukrainian charity pivots to supporting refugees from occupied Donbas. 17.12.2023. URL: <https://voxeurop.eu/en/solidarity-times-war-ukrainian-charity-pivots-supporting-refugees-occupied-donbas/>
16. Kolers A. *A moral theory of solidarity*. Oxford University Press, 2016.
17. Lutsevych O. Ukraine's wartime recovery and the role of civil society Chatham House survey of Ukrainian CSOs – 2024 update. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-06/2024-06-05-ukraine-wartime-recovery-role-civil-society-lutsevych.pdf.pdf>
18. Lux M. The pivotal role of civil society in Ukraine – in wartime and beyond. URL: <https://www.bosch-stiftung.de/en/stories/pivotal-role-civil-society-ukraine-wartime-and-beyond>
19. Rawls J. *A theory of justice* (Rev. ed.). Harvard University Press, 1999. <https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m>
20. Sangiovanni A. Solidarity as joint action. *Journal of Applied Philosophy*, 2015, 32(4). Pp. 340–359. <https://doi.org/10.1111/japp.12135>

21. Zheng R. Reconceptualizing solidarity as power from below. *Philosophical Studies*. 2023, №180. Pp. 893–917. URL: <https://doi.org/10.1007/s11098-022-01845-y>

References

1. Arendt Kh. (1965). *Pro revoljuciju* [On Revolution]. URL: <https://timur0.livejournal.com/236590.html> (in Ukrainian).
2. Vyšnevskij I. *Rejestr volonteriv u 2024 roci zris u 1,5 raza: skilky «oficijnyh» volonteriv v Ukraïni* [The Register of Volunteers in 2024 Increased by 1.5 Times: How Many "Official" Volunteers in Ukraine]. URL: <https://dev.ua/news/reiestr-volonteriv-u-2024-rotsi-zris-u-15-razy-skilky-ofitsiinykh-volonteriv-v-ukraini-1733389670#:~:text=2024%2C%2011:25> (in Ukrainian).
3. *Volonterstvo – ce mova sercja!* [Volunteering is the Language of the Heart!]. URL: <https://caritas.ua/volonterstvo/> (in Ukrainian).
4. Dembičkyj S. (2024). *Vertykaljna solidarizacija v ukraïns'komu suspiljstvi: ocinky naseleňjam funkcijuvannja deržavy* [Vertical Solidarity in Ukrainian Society: Population Assessments of State Functioning]. *Kruhlyj stil «Solidaryzacija ukraïns'kogho suspiljstva u vijni ta perspektyvy zberezennja solidarnogho socialjnogho potencialu»*. *Sociologija: teorija, metody, marketyng*. (4). P. 176. (in Ukrainian).
5. *Kruhlyj stil «Solidarizacija ukraïns'kogho suspiljstva u vijni ta perspektyvy zberezennja solidarnogho socialjnogho potencialu»* [Round Table "Solidarization of Ukrainian Society in War and Prospects for Preserving Solidary Social Potential"]. (2024). *Sociologija: teorija, metody, marketyng*. (4). (in Ukrainian).
6. Lindholjm Billing K. (20.06.2025). *Uroky jednosti: jak solidarnistj dopomagaje Ukraïni vporatysja z vyklykamy vijny* [Lessons of Unity: How Solidarity Helps Ukraine Cope with the Challenges of War]. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2025/06/20/7517359/> (in Ukrainian).
7. Stepanenko V. (2025). *Sociologični doslidžennja potočnogho stanu ta dynamiky solidarnyh suspiljnyh vzajemodij pid čas vijny* [Sociological Studies of the Current State and Dynamics of Solidary Social Interactions During the War]. *Visnyk NAN Ukraïny*. №5. Pp. 45–53. URL: file:///C:/Users/Asus/Downloads/Visn_5-2025+8_Step-1.pdf (in Ukrainian).
8. Stepanenko V. *Stan ta dynamika solidarnyh suspiljnyh vzajemodij pid čas vijny* [State and Dynamics of Solidary Social Interactions During the War]. URL: <https://nas.gov.ua/storage/editor/files/stepanenko1-vistup-solidarnist-50325.pdf> (in Ukrainian).
9. *Suspiljna solidarnistj v Ukraïni: problemy i polityčni zasoby ih vyrišennja. Analytčna dopovidj* [Social Solidarity in Ukraine: Problems and Political Means of Their Solution. Analytical Report]. Za red. O.M. Majborody (2012). Kyïv: IPIEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukraïny. (in Ukrainian).
10. *Suspiljno-polityčna solidarnistj v Ukraïni v umovah vijny: monoghrafija* [Socio-Political Solidarity in Ukraine Under Conditions of War: Monograph]. Za red. akademika NAN Ukraïny O.O. Rafaljskoghho, čl.-kor. NAN Ukraïny O.M. Majborody (2024). Kyïv: IPIEnD im. I.F. Kurasa NAN Ukraïny. (in Ukrainian).
11. *Suspiljstvo, transformovane vijnoju: analit. dop.* [Society Transformed by War: Analytical Report] / [Potapenko V. ta in.]. (2025). Kyïv: NISD. 79 p. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep>. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2025-05/analit_dop_suspilstvo_transform_vijnoyu_nasayt_final-pravki_13_05_25.pdf (in Ukrainian).
12. *Ukraïno-poljsjka naukovopraktyčna konferencija «Socialjna stijkistj ta solidarnistj pid čas vijny: dosvid Ukraïny ta Poljsčji»* [Ukrainian-Polish Scientific and Practical Conference "Social Resilience and Solidarity During the War: Experience of Ukraine and Poland"]. (2025, Berezénj 21–22). Instytut sociologii NAN Ukraïny. URL: https://isnasu.org.ua/news/news_item.php?id=ukraino-polska-konferencija-socialna-stijkist-i-solidarnist (in Ukrainian).
13. Bayertz K. (1999). Four uses of "solidarity". *Solidarity*. Pp. 3–28.
14. Castells M. (2013). *Communication Power*. Oxford University Press. 624 p.
15. Kaidash V. (17.12.2023.) *Solidarity in times of war: A Ukrainian charity pivots to supporting refugees from occupied Donbas*. URL: <https://voxeurop.eu/en/solidarity-times-war-ukrainian-charity-pivots-supporting-refugees-occupied-donbas/>
16. Kolars A. (2016). *A moral theory of solidarity*. Oxford University Press.
17. Lutsevych O. Ukraine's wartime recovery and the role of civil society Chatham House survey of Ukrainian CSOs – 2024 update. URL: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2024-06/2024-06-05-ukraine-wartime-recovery-role-civil-society-lutsevych.pdf>
18. Lux M. The pivotal role of civil society in Ukraine – in wartime and beyond. URL: <https://www.bosch-stiftung.de/en/storys/pivotal-role-civil-society-ukraine-wartime-and-beyond>
19. Rawls J. (1999). *A theory of justice* (Rev. ed.). Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvkjb25m>
20. Sangiovanni A. (2015). Solidarity as joint action. *Journal of Applied Philosophy*. #32(4). Pp. 340–359. <https://doi.org/10.1111/japp.12135>
21. Zheng R. (2023). Reconceptualizing solidarity as power from below. *Philosophical Studies*. #180. Pp. 893–917. URL: <https://doi.org/10.1007/s11098-022-01845-y>

Отримано редакцією журналу / Received: 28.10.25
Прорецензовано / Revised: 07.11.25
Схвалено до друку / Accepted: 10.11.25